

Muziek begrenst niet

Als Jan Raes van muziek iets heeft geleerd, dan wel dat ze met haar zowel individueel als collectief karakter een metafoor aanreikt voor het samenleven.

JAN RAES

JAN RAES

Wie? Algemeen directeur
Koninklijk
Concertgebouworkest
Amsterdam

Wat? De smeltkroes die
Europa is, wordt
weerspiegeld in zijn
muzikale diversiteit, die al
eeuwenlang staat voor
zowel traditie als
vernieuwing.

In de aanloop naar de Nederlandse verkiezingen opperde Sybrand Buma (CDA) dat Nederlandse kinderen weer het Wilhelmus moeten leren. Volgens hem leven we in een multiculturele samenleving waarin een aantal dingen niet meer vanzelfsprekend zijn. 'Dus moeten we ze blijkbaar expliciteren.' Die bedenking geeft de muziek van het Wilhelmus een begrenzend functie. Het volkslied bakent een gebied af waarin mensen 'iets' met elkaar delen, iets wat mensen die daarbuiten leven niet delen. Het vertelt over de symbolische kracht van muziek die ook tot uiting komt in aboriginal mythes waarin de wereld tot werkelijkheid wordt gezongen en landschappen in kaart worden gebracht. Muziek als begrenzer van de werkelijkheid, als bekrachtiger van identiteit. De stilte van John Cage

Is muziek alleen dat? Zestig jaar geleden werd in Rome de basis gelegd voor wat vandaag de Europese Unie is, het eerste transnationale samenwerkingsverband dat grenzen relativeerde. Vijf jaar eerder, in 1952, werd een van de meest revolutionaire muziekstukken van de twintigste eeuw opgevoerd, 4'33" van de Amerikaanse componist John Cage. Gedurende die 4 minuten en 33 seconden wordt er niet gespeeld op de piano. Voor Cage betekende dat geenszins dat er stilte zou heersen, maar dat we onverwacht gekuch of schuiven met stoelen zouden horen. Nu in deze tijden veel kabaal wordt gemaakt over grenzen, is het zinvol stil te zijn en te luisteren naar geluiden die niet geëxpliciteerd worden, die ons als bij toeval toewaaien. We kunnen ons niet volledig afsluiten, lijkt Cage te zeggen.

Muziek wijst ons op de grote tegenstellingen waarmee we geconfronteerd worden: ze is drager van tradities, maar sterft zonder innovatie, ze raakt ons zowel emotioneel als intellectueel. Ze bakent onze identiteit af in volksliederen, net zoals ze dat doet in muziek die in ons leven een speciale rol speelt – 'Ze spelen ons liedje', zoals geliefden zeggen. Ze maakt ons nieuwsgierig naar verre horizons, waar ongekende geluiden weerklinken. Muziek beroert ons op individueel niveau en haalt tegelijk haar grootste kracht uit samenspel en collectieve beleving.

Zelfs als we grenzen opheffen, zoals we dat in de Europese Schengenzone hebben gedaan, voelen we de behoefte om dat te expliciteren met een lied. Beethovens negende, de Ode an die Freude, is het officiële Europese volkslied. Hoewel zonder tekst, refereert het aan de oorspronkelijke tekst van Friedrich von Schiller, waarin de passage Alle Menschen werden Brüder de grensoverschrijdende droom van wereldvrede, gelijkheid en solidariteit evoceert. Het Europese volkslied speelt opnieuw met die schijnbare tegenstelling tussen begrenzing en grenzeloosheid, tussen de nood aan afbakening en het verlangen naar openheid. Is dat niet fundamenteel menselijk?

Mozart wist het al

Muziek leert ons niet alleen dat schijnbare tegenstellingen verzoenbaar zijn, maar ook dat ze elkaar kunnen versterken. Zelfs tradities ontsnappen niet aan beïnvloeding, of met de woorden van Jeroen Brouwers: 'Niets bestaat dat niet iets anders aanraakt.' Waar grenzen politiek vaak een spanningsveld vormen, zijn ze cultureel een raakvlak waar mensen elkaar besnuffelen, om datgene wat ze van elkaar geleerd hebben op te nemen in hun tradities. Dat gold zowel voor de Vlaamse

renaissancecomponisten, I Fiamminghi, die als geëerde muzikale gastarbeiders in Zuid-Europa werkten, als voor de twintigste-eeuwse rockmuziek, die putte uit zwarte Afrikaanse ritmes en volksmuziek van Europese migranten.

Muzikanten zijn de reizende ambassadeurs van hun culturele identiteit, die niet enkel tradities uitdragen maar terugkeren met nieuwe inzichten, inspiratie en technieken. De interactie van duizenden rondreizende musici heeft de Europese cultuur fundamenteel verrijkt. Plaatselijke compositietechnieken, toonladdersoorten, invloeden uit de volksmuziek, uit dans en rituelen of ongekende instrumenten kwamen eeuwenlang in contact met elkaar. Bij de rondreizende Mozart horen we Boheemse houtblazers en Turks slagwerk. Van de viool, de hobo en de fluit vergeten we wel eens hun respectievelijk Arabische, Noord-Afrikaanse en Chinese roots. Al deze vruchtbare onzuiverheden maken Europa tot een uitzonderlijke smeltkroes, maar geven het ook een specifieke identiteit.

Het opmerkelijke daarvan is niet dat de Europese regionale tradities daardoor verzwakt werden, maar er integendeel vernieuwd uit kwamen. Grenzen 'vormen voor een staat wat het vel voor een mens is, iets wat ons zelf bepaalt maar ook de interactie met de buitenwereld regelt', schrijft Régis Debray in zijn *Eloge des frontières*. 'Aan de rand ontdek je wat eigen is en wat universeel, en de eeuwige wisselwerking tussen de twee.'

Meerstemmige empathie

Wederzijdse beïnvloeding betekent niet dat er nooit conflicten ontstaan. Die zijn er zeker wel, maar ze vloeien eerder voort uit de weigering om naar elkaar te luisteren dan uit de bereidwilligheid om dat te doen. Kunst kan het perspectief op onze verdeeldheid veranderen: het klimaat van uitsluiting en populisme benadrukt de nood aan inclusiviteit en meerstemmigheid door empathie. Dat gevoel van verbondenheid mogen we niet verloren laten gaan omdat we geconfronteerd worden met ongekende uitdagingen en zelfs bedreigingen. Als we op onszelf terugplooiën, resten ons enkel culturele en intellectuele verschraving en angst voor de buitenwereld. Laten we daarom samen leven, leren, werken, spelen én musiceren.

